

A szerzői jogvédelem kialakulásának kezdetei

I.

A szerzői jog a magánjog fejlődésének *nagyon kései* terméke. Míg a szerződési jog, a családjog vagy az öröklési jog fejleményei – különböző fejlődési stádiumokon keresztül – több évezreden át követhetők visszafelé, addig a mai értelemben vett szerzői jog kezdeteiről *legfeljebb három évszázada* beszélhetünk. A feltűnő fáziskésésnek elsődlegesen sokáig nyilvánvalóan az egymástól elszigetelten működő szerzők (írók, zeneszerzők, képzőművész alkotók) *érdekérvényesítő képességének gyengesége* volt az oka. Izoláltságuk és a felhasználókkal szembeni anyagi kiszolgáltatottságuk hosszú évszázadokon át nem tette lehetővé számukra megfelelő jogvédelem kiharcolását. A szerzői jog kései kialakulásában fontos szerepet játszott e mellett az is, hogy megfelelő *technikai lehetőségek hiányában* a szerzői mű sokszorosításával jelentős vagyoni veszteség nem volt előidézhető a szerzők kárára. Így többnyire erkölcsileg érte sérelem őket a nem ritka plágiumok miatt. Ezzel együtt a *szerzői öntudat*, az idézettségre való igény és a szellemi termékeik eltulajdonítása miatti felháborodás már az ókori auktoroknál megjelent. Példaként hadd idézzek néhány mondatot az idősebb *Plinius* (Kr. u. 23-79) „A természet históriája” c. művének előszavából: „Úgy gondolom..., hogy illendőség dolga és a természetes becsületesség követelménye elismerni azoknak érdemeit, kiknek segítségével munkádban előrehaladást érhetél el, és nem úgy cselekedni, mint ahogy sokan, akikre e célzás vonatkozik, tettek. Mert tudd meg, hogy összehasonlítva a különböző szerzők munkáit, és főleg azokét, akik eredetiségüket a legjobban hangoztatták, és a jelenhez a legközelebb állanak, lelepleztem őket, hogy elődeink írásait szóról szóra lemásolták, anélkül, hogy legalább megnevezték volna őket. Bűnös lelkületű és szerencsétlen gondolkodású az, ki inkább vállalja, hogy a lopáson rajtakapják, mintsem hogy adatainak

---

* Dr. Dr. Dr. h. c. mult. Vékás Lajos, az MTA rendes tagja, az MTA alelnöke, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, Budapest

kölcsönzését feltüntesse úgy, amint azt a kialakult gyakorlat megköveteli.”¹

Az említett társadalmi okok változása, mindenekelőtt a *könyvnyomtatás* és más *többszöröségi technikák* nyújtotta visszaélési lehetőségek szaporodása után és a szerzők összefogása által teremtett nagyobb érdekérvényesítési erő mellett sem volt könnyű megtalálni a megfelelő jogi eszközöket a szerzői jogvédelem megteremtéséhez. A hagyományos jogintézmények ugyanis nem kínáltak kielégítő megoldást. Kézenfekvő volt ugyan a tulajdonjog analóg alkalmazása a szerzői művekre, de az analóg jogvédelem jogdogmatikai kidolgozása sok nehézséggel járt. A szerzői alkotás maga (tehát nem a kinyomtatott mű!) a szó szoros értelmében nem tekinthető dolognak, nem vehető birtokba, és ezért nem fogható fel minden további nélkül a tulajdonjog tárgyának. Különbőség a szerzői alkotás jogi természete és a tulajdonjog között az is, hogy a szerzőnek nem csak vagyoni érdekeit, hanem személyi-erkölcsi jogait is védeni kell. A szerzői jogvédelem elméleti alapját a 18. századi természetjogi gondolkodás mégis a *tulajdonjog analógiájára* teremtette meg. A dolog-tulajdonjog segítségével hozták létre a „szellemi tulajdon” fogalmát, amely azután a szerző és műve közötti jogi kapcsolat kifejezését és a magánjogi védelem analógia útján történő megoldását tette lehetővé.

II.

1. Anglia gazdasági-társadalmi fáziselőnye miatt érthető, hogy a szerzők jogai a szigetországban kaptak elsőként védelmet. A szerzői jog történetét kutatók Stuart Anna angol királynő 1710-ben hatályba lépett statútumát tekintik az első lépéseknek ebbe az irányba, amely a műve feletti vagyoni jogokat 28 évre biztosította a szerzőnek. E statútum alapján folyamatosan alakult az angol bírói gyakorlat. Mérföldkönek számít a Lordok Háza 1774-ben hozott ítélete a *Donaldson v. Beckett* ügyben. Zeneszerzőkre 1777-től terjesztette ki az angol *common law* gyakorlata a szerzői jogvédelmet. Az *angol jogi megoldást* tekintették mintának Dániában (1741) és az Amerikai Egyesült Államokban (1790).

Az európai kontinens jogrendszerének többsége az angol joghoz képest is lemaradt a szerzői jogvédelem kiépítése terén. A *forradalmi francia jogalkotás* volt az első, amely – a többi feudális előjoggal együtt

---

¹ Caius *Plinius Secundus*: A természet históriája (fordította: Váczy Kálmán). Téka, Kriterion: Bukarest 1973., 43. sk. o.

– eltörölte a szerzői művek korábbi jogi védelmét (gyakorlatilag a kiadók és más felhasználók érdekét) szolgáló privilégiumokat, és egy 1793-as törvénnyel általános formában elismerte a szerzők tulajdonjogát művük felett. Noha maga a tulajdoni felfogás² a 19. és 20. század folyamán jogos elméleti kritikában részesült,³ az 1791. január 13-i és az 1793. július 19-i francia törvényt feltétlenül a mai szerzői jogvédelem kiinduló mintájának tarthatjuk, és pedig nemcsak a sokszorosításra és értékesítésre vonatkozó jog, hanem a nyilvános előadásra vonatkozó jog szerző által történő engedélyezése tekintetében is. Ezt a példát követte – mások mellett – a Deutsche Bund 1837. évi szerzői jogi törvénye is. Az európai országok többsége csak az 19. század második felében alkotott korszerű, mai értelemben vett szerzői jogi törvényt. Magyarországon erre csak 1884-ben került sor (XVI. tv.cikk),⁴ noha Szemere Bertalan 1844-ben már egy nemzetközi viszonylatban is rendkívül korszerű törvénytervezetet szerkesztett.⁵

A szerzői jogvédelem kiharcolásában természetesen maguk a szerzők jártak élen. A német törvény protagonistája – mások, így E. T. A. *Hoffmann* (1776-1822) mellett – Johann Nepomuk *Hummel* (1778-1837) zeneszerző volt, aki 1825-27 között kidolgozott és a német Szövetségi Gyűléshez (Deutsche Bundesversammlung) benyújtott szerzői jogi memorandumával követelte a szerzők kiszolgáltatottságának megszüntetését. Hasonlóképpen Franciaországban Victor *Hugo* (1802-1885)

---

² A tulajdoni elmélet átfogó elméleti kidolgozását l. *Kohler*, Josef: *Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht*. Stuttgart 1907, 105 skk. o.

³ Maga *Kohler* is szükségesnek tartotta egy dualista elmélet elfogadását, amelyben a szerzői jogot egyrészt nem anyagi vagyonjogként (Immaterialgüterrecht) és egyidejűleg személyiségi jogként (Persönlichkeitsrecht) fogta fel: előző lj., 128 skk. o. és 439 skk. o. A szerzői jogra vonatkozó különböző elméleti nézeteket remekül foglalja össze Eugen *Ulmer*: *Urheber- und Verlagsrecht*, 2. Auflage, Berlin/Göttingen/Heidelberg 1960, 89 skk. o.

⁴ *Lontai* Endre: *Magyar polgári jog. Szellemi alkotások joga*. Eötvös József Könyvkiadó: Budapest 2001., 12. skk. o.; *Lontai* Endre/*Faludi* Gábor/*Gyertyánfy* Péter/*Vékás* Gusztáv: *Magyar polgári jog: Szellemi alkotások joga*. Eötvös József Könyvkiadó: Budapest 2015., 15. o. Az előzményeket mutatja be és a további fejleményeket vázolja fel *Nótári* Tamás: *A magyar szerzői jog fejlődése*. Lectum Kiadó: Szeged 2010.

⁵ *Boytha* György: Szemere Bertalan és a jövő zenéje, in: *Mádl* Ferenc/*Vékás* Lajos (szerk.): *Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára*. ELTE ÁJK: Budapest 1994, 42-58. o.; *Balogh* Elemér: A Szemere-féle szerzői jogi törvényjavaslat, in: *Ruszoly* József (szerk.): *Szemere Bertalan és kora*. Szemere Bertalan Alapítvány: Miskolc, 1991, 1. kötet 149-172. o.; v. ö.: *Nótári* Tamás: előző lj.-ben i. m. 41-49. o.

állt a szerzői jogok minél teljesebb elismertetéséért küzdők élén. A magyar reformkorban *Toldy Ferenc* a magyar irodalom-történetírás megteremtője, a Magyar Tudományos Akadémia (Magyar Tudós Társaság) titkára tört lándzsát az „írói tulajdon” védelme mellett.⁶ Az 1884-es első magyar törvény előkészítésében pedig *Arany Lászlónak* (1844-1898), a „Déliabok hőse” szerzőjének, Arany János jogász fiának volt jelentős szerepe, akit 1876-ban a Kisfaludy Társaság kért fel az első tervezet megalkotására.⁷

2. A 19. század elején kialakult szerzői jog még Franciaországban is a *territorialitás elve* alapján működött. Az egyes államok csak saját területükön adtak jogvédelmet, éspedig kizárólag saját állampolgárainak, illetve a területükön első kiadásban megjelent műveknek. A szerzői jogvédelem államhatárokat átlépő jellegűvé csak az 1886-ben létrejött Berni Uniós Egyezmény megalkotásával és hatálybalépésével ért el multilaterális és ezért hatékonyabb színvonalat. Ez a nemzetközi megállapodás a *régime national*, azaz a belföldiekkel azonos elbírálás elvének elismerésével megnyitotta az utat a szerzői alkotásoknak a szerző állampolgárságától és az első megjelenés helyétől független védelme előtt.

Jelzésszerűen utalhatok csak végül a szerzői vagyoni jogok védelmének 20. századi kiteljesedésére, mindenekelőtt a szerzőt a kiadóval (egyéb felhasználóval) szemben védő garanciális szabályok megjelenésére: a felhasználás eredményéből való arányos részesedés és az ún. követési jog („*droit de suite*”) elismerésére, továbbá a jogok bizonyos feltetelek melletti visszaszállására az azokat átruházó szerzőre vagy az ő jogutódjára.⁸

3. A szerző vagyoni jogainak védelme mellett említést kell tenni a szerzői *személyiségi (immateriális) jogok* oltalmának kései kialakulásáról. A 18. századig gyenge lábon állt még a legegyszerűbb jog, a szerző nevének feltüntetésére vonatkozó jog elismerése is. Ez a hiányosság annál feltűnőbb, mivel – mint a bevezetésben utaltunk rá – a szerzői öntudat és az idézettségre való igény már az ókori auctoroknál is pregnánsan

---

⁶ *Toldy* (Schedel) Ferenc: Az írói tulajdonról, in: Budapesti Szemle, 1840, 157-237. o.; részletesen elemzi *Nótári Tamás*: Törekvések a szellemi alkotások jogi védelmének megteremtésére Toldy Ferenc munkásságának tükrében, in: Jogelméleti Szemle 2009/4. sz.

⁷ *Arany László*: Az írói és művészi tulajdonjogról, in: Budapesti Szemle, 1876, 225-257. o.

⁸ *Lontai* (5. lj.), u. o.

jelen volt. Mégis csupán a 13. és 14. századból ismerjük például az első olyan zenemű-kéziratokat, amelyeken szerepel a szerző neve.⁹ Ez a gyakorlat is csak lassan, szokásjogi úton vált általánossá, elsősorban a reneszánsz szellemiség hatására és a zeneszerzés világias jellegének erősödésével. A mások szerzői művének az illető nevének említése nélküli felhasználása ennek ellenére egészen a 18. századig általános gyakorlat maradt. Zenei művek esetében ezt a szokást az a tény is erősítette, hogy egyes zenei műfajok, mint például a motetta vagy a paródia egyenesen más szerző dallamának felhasználását és feldolgozását kívánta meg.

A gyökeres fordulatot e tekintetben is a felvilágosodás eszmei áramlatai váltották ki, mindenekelőtt a kor zseni-felfogása. Ezzel a nézetrendszerrel már nem fért össze az „idegen tollakkal ékeskedés” évszázados gyakorlata. Idézzünk egy zenetörténeti példát a változások érzékeltetésére. „A jó komponistának eredetinek kell lennie” – jelölte meg az új ideált a Bach-kortárs zeneteoretikus, orgonaművész és zeneszerző, Johann *Mattheson* (1681-1764) 1728-ban. A korszellem változása a szerzőség tiszteletét és egyben az első plágiumpereket hozta magával: azokat a jogvitákat, amelyeknek tárgya melódiák eltulajdonítása volt. Ezzel a nagyon fontos felfogásbeli változással bealkonyult a zenei pasticcio műfajának, amelyet Johann Joachim *Quantz* (1697-1773), a 18. századi berlini komponista-iskola egyik vezető tagja, Nagy Frigyes fuvola- és zeneszerzéstanára 1752-ben joggal gúnyolt ki, mondván: „találmányukat nem a fejükben, hanem a táskájukban hordják”.¹⁰

Ettől a lényeges szemléletváltozástól már csak egy fontos lépésre volt szükség a szerző személyiségi jogainak, a *droit moral*-nak mai értelemben felfogott elismeréshez. Erre azután az 1800-as évek elején sor is került, éspedig elsőként megint Franciaországban.¹¹ De *Petőfi* például még 1843-ban is kifogásolni volt kénytelen, hogy – kifejezett kérése ellenére – Garay János a *Regélő*-ben nem nevének feltüntetése nélkül,

---

⁹ *Unverricht*, Hubert: Autor – Komponist – Musikverleger, in: *Baum*, Richard/*Rehm*, Wolfgang (Hrsg.): *Musik und Verlag – Festschrift Karl Vötterle*. Kassel 1968., 562. skk. o. (564. o.).

¹⁰ *Sprang*, Christian: *Grand Opéra vor Gericht*. Baden-Baden 1993., 26. sk. o., 16. lj.

¹¹ *Strömholm*, Stig: *Le droit moral de l’auteur en droit allemand, français et scandinave avec un aperçu de l’évolution internationale*, I. kötet: *L’évolution historique et le mouvement international*. Stockholm 1966., 94. skk. o., 117. o.

hanem neve alatt közölte egy versét, megsértve ezzel inkognitó iránti kívánságát, és „írói jogtapodást” követve el.¹²

III.

1. Végül emlékeztetnünk kell arra, hogy kivételesen, szerencsés esetben a szerzők *közvetett jogvédelmet* kaphattak vagyoni jogaik tekintetében a szerzői jog kialakulása előtt is. Erre az ún. *kiadói és terjesztői privilégiumok* intézménye adott elvi lehetőséget. Az Európa nyugati felében a 15-16. században kialakult fejedelmi privilégiumok rendszere elsődlegesen nem a szerzőt, hanem a felhasználót, azaz a nyomdászt, a kiadót részesítette oltalomban. A privilégium-rendszerben ugyanis nem a tulajdonképpeni szellemi alkotás, hanem annak sokszorosított formája, a nyomdai mű kapott jogvédelmet, a mű nyomdai előállítója nyert – területileg és időben behatárolt – monopóliumot a kiadásra és a terjesztésre. Ilyen bizonytalan jogi állapotok közepette a szerző szert tehetett ugyan némi honoráriumra, de az ő jogait legfeljebb közvetve ismerték el, és pedig azzal, hogy egy idő után a kiadói privilégium megadását a szerző beleegyezésétől tették függővé. Egy 1685-ös császári kiadói privilégium említi elsőként, hogy a kiadónak a privilégium elnyeréséhez a szerzőtől meg kell szereznie a kiadás jogát.¹³ A szerző azonban kiszolgáltatott volt nemcsak kiadójának, hanem az üzletszerűen jogosulatlanul másolók hadának és a kalózkiaadóknak is.¹⁴ Mindkét jogsértési formával szemben legfeljebb csak a kiadó, de nem a szerző, kereshetett jogsegélyt. Így fordulhatott elő például Joseph *Haydn* műveivel is, hogy saját hasznukra dolgozó másolók szabad prédaként terjesztették, adták-vették őket. Egy 1780. március 29-i levélben felháborodottan teszi szavá a komponista, hogy szonátáit illegálisan árusítják Berlinben. Hummel berlini kiadó pedig a zeneszerző hat vonósnégyesét jelentette meg kalózkiaadásban.

---

¹² Petőfi Sándor: Írói jogtapodás a Regélőben. Athenaeum, 1843. június 15. Közli: Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó: Budapest 1974., 215. o.

¹³ *Pohlmann*, Hansjörg: Urheberrecht, Sp. 1170, in: *Blume*, Friedrich (Hrsg.): Die Musik in der Geschichte und Gegenwart. Kassel 1950 és köv. évek.

¹⁴ A helyzet történeti bemutatását l. *Würtenberger*, Thomas: Das Kunstfälschertum. Entstehung und Bekämpfung eines Verbrechens von Anfang des 15. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Weimar 1940

2. Nem véletlenül törekedett a 16. század elejétől fogva sok szerző maga is kiadói privilégium elnyerésére.¹⁵ A legelsőek egyike, akinek ez sikerült, a jó üzleti érzékkel megáldott Albrecht Dürer volt. Ő Miksa császártól kapott kizárólagos jogokat saját metszeteinek sokszorosítására és árusítására,¹⁶ és élt is az így nyert jogokkal. Az 1502-ben alkotott „Marienenleben” („Mária élete”) című fametszet-sorozata 1511-es nürnbergi kiadásánál, az impresszuma után az esetleges jogtalan másolókat a következőképpen fenyegette meg: „Félre csalo, félre tolvaj, idegen ötlet és munkateljesítmény eltulajdonítója; eszedbe ne jusson, hogy mocskos kezedet e műre tedd! Mert vedd tudomásul: Miksa, a Római Birodalom dicsőséges császára adta nekünk a privilégiumot, miszerint senki sem másolhatja, nyomtathatja vagy árusíthatja a Birodalom területén ezeket a képeket. Ha mégis figyelmen kívül hagynád a tiltást, vagy bűnös kapzsiságból szembe helyezkednél vele, számolj azzal, hogy művedet elkobozzák, és a legszigorúbb büntetésben részesülsz.”¹⁷ Dürernek jó oka volt, hogy a császári privilégiumra ilyen drasztikus formában hivatkozzon. Metszeteit és nyomatait Európa-szerte keresték és vásárolták, és éppen kelendőségük miatt hamisították is. A jogosulatlan másolók ellen védekezett jellegzetes, stilizált monogramjával is. A tehetséges mesteri hamisítók, mint például 1506-ban a velencei Marcantonio *Raimondi* számára mindez persze nem jelentett akadályt, legkevésbé a szignó élethű utánzása. Dürernek be kellett perelnie őt privilégiuma megsértése miatt. A velencei bíróság azonban csak a szignó alkalmazását sérelmezte, annak eltávolítását rendelte el. A kádik úgy érveltek, hogy Raimondit emelnék Dürer színvonalára azzal, ha a másolatot düreri nívójának tekintenék. Dürer pedig tekintse hízelgőnek, hogy műveit másolják. A metszetek másolását a velencei bíróság nem tartotta jogellenesnek, mivel azok nem tökéletes hasonmásai az eredetieknek, hanem csak kiváló utánzásai azoknak. Raimondi ezt a bírói álláspontot azzal „támasztotta alá”, hogy eleve tudatosan néhány alig észrevehető eltérést „rejtett el” Dürer metszetén.¹⁸

---

¹⁵ Pohlmann, Hansjörg: Die Frühgeschichte des musikalischen Urheberrechts. Kassel 1962., 183. skk. o.

¹⁶ Csehi Zoltán: Albrecht Dürer és a szerzői jog. Acta Fac. Pol.-Iur. Univ. Sci. Budapestiensis de Rolando Eötvös Nom. Tomus XXXIV., 61- 88.o., 1993/94.

¹⁷ Idézi Noah Charney: Original – Meisterfälscher. Brandstätter Verlag (hely és év nélkül), 11.o.

¹⁸ Charney: u. o., Lisa Pon: Raphael, Dürer, and Marcantonio Raimondi: Copying and the Italian Renaissance Print. (New Haven 2004) című műve alapján.

A 17-18. században azután – főként francia és német jogterületen – már gyakrabban előfordultak szerzőnek adott privilégiumok, német földön zeneszerzők számára nyújtott jogosítványok is. Metszési és nyomtatási privilégiummal rendelkezett például Georg Philipp *Telemann* (1681-1767), aki előszeretettel maga metszette kamarazene-darabjainak kottáit.

De még a 19. század első harmadában is szüksége volt a szerzőknek az uralkodói privilégiumra, amint azt *Goethe példája* mutatja. A költőfejedelem is egész életében sikertelenül küzdött az engedély nélkül másolókkal és a kalózkidadásokkal szemben. Amikor összes műveinek gyűjteményes kiadását határozta el, fáradtságot nem kímélve a *Deutscher Bund*hoz tartozó mind a 39 német állam fejedelmi udvarához fordult a kiadói és terjesztői privilégium megszerzéséért. Levelezésében a saját jogos érdekeinek hangsúlyozása mellett rámutatott arra is, hogy a szerzők kiszolgáltatottsága helyrehozhatatlan károkat okoz az egész német irodalomnak. Ilyen értelemben írt Frankfurtba a Német Szövetségi Gyűlésnek (*Deutsche Bundesversammlung*) is. S mikor végre 1826 januárjában valamennyi német államtól megszerezte a kívánt privilégiumot, egy egész esztendeig tartó, minden energiáját igénybe vevő nehéz csata győztesének érezte magát. A siker többet jelentett számára, mint a legnagyobb kitüntetés. A privilégium birtokában előnyös pozícióban tárgyalhatott a műveiért versengő kiadókkal, és garantált volt az anyagi siker is.¹⁹

IV.

E rövid előadásban néhány vonással adott *összefoglalás* is bizonyítja: a szerzői jog a több mint kétezer éve kialakult elveken nyugvó magánjogi védelem meglepően későn kifejlődött, lényegében csak a mi korunkra kiteljesedő ága. A szerzőknek kétszáz évvel ezelőtt legfeljebb csírájában állt rendelkezésre a szerzői jog adta biztonság, egyedi csatákban kellett megharcolniuk igazukat, megvédeniük érdekeiket. A kiadók önzésével, a jogbitorlók praktikáival, a kalózkidadásokkal szemben egyaránt magukra voltak utalva.

---

¹⁹ L. *Safranski*, Rüdiger: *Goethe*. Hanser: München 2013, 624 skk. o.